

מאמר זה הוא לעיני

הגאון הרב הראשי לישראל הרב שלמה גורן זצ"ל
 וכ"ק ראש ישיבת המקובלים "בית-אל" ורב הכתל
 הרב יאודה מאיר נץ זצ"ל

עלי עמה ושריה	אלי תבל ועריה
כאוב תתן אמריה.	ביום צרה כמבכירה
ביום עברת שבריה	עלי מאור אשר חשך
הדר חמדת כתריה.	ועל ארון אשר לוקח
ובוש מבחר נהריה	עלי מעין אשר נסתם
גאון ישרי טהוריה.	ועל נר אשר הוסר
אשר כסו עפריה	עלי הדרת פני חמה
בתוך מסגר קבריה.	ועל זהב אשר הועם
כעץ על כל עבריה	עלי צדיק אשר סכך
ומחמד סוד סתריה.	ועל אוצר סגולת דת
וסור חרפת נעוריה	עלי מלאך אלהים הוא
לאל תתן אמריה.	ועל רועה אשר רעה
וסור חרפת נעוריה	עלי נחם בני אבלה
לאל תתן אמריה.	ועל התם אשר חטאה

(חלק מקינה שכתב הרמח"ל
 עם מות רבי בנימין כהן)

ענייניו של משיח בן יוסף

בזוהר הקדוש על פרשת וישב (קפה ע"ב) בעניין מכירת יוסף כתוב כך :

תא חזי נזאי דעבד, דאיהו בהכמתא הוה, שתיף גרמיה בהדידיהו, דכתיב "לא נכנו נפש", ולא כתיב לא תכוהו, ואיהו¹ לא הוה תמן כד אזדבן יוסף, דהא כולוהו משמשי לאבוהון, כל חד וחד יומא חד, וההוא יומא דראובן הוה, וע"ד בעא, דבההוא יומא דהוה שמושא דליה, לא יתאביד יוסף ובג"כ כתיב "וישב ראובן אל הבור והנה אין יוסף בבור ויקרע את בגדיו". והנה אין יוסף דייקא, אפילו מית מיד "וישב אל אחיו ויאמר הילד איננו". ואפילו ראובן, לא ידע מההוא זבינא דיוסף, והא אוקמה דאישתתיף כהוא שכינתא וע"ד, לא ידע ראובן, מההוא זבינא דיוסף, ולא איתגליא ליה, עד ההוא זמנא, דאתגלי יוסף לאחוהי².

וכן בפרקי דרבי אליעזר בפרק ל"ח כתוב :

...ותשעה אחיו היו יושבים במקום אחד בלב אחד ועצה אחת, ועברו עליהם ישמעאלים. ואמרו: לכו ונמכרנו לישמעאלים והיו מוליכין אותו לקצה המדבר ואין יעקב אביו שומע את שמועו עוד, ומכרו אותו לישמעאלים בעשרים כסף וכל אחד נטל שני כספים לקנות מנעלים

¹ מאמר זה נכתב בהיותי בשיעור אי, ה'תשנ"ד.

² הכוונה לראובן.

³ תרגום דברי הזוהר : בוא וראה מה שעשה, שהוא (ראובן) בחוכמה שיתף עצמו אתם, שכתוב : "לא נכנו נפש" ולא כתוב לא תכוהו, והוא לא היה שם כשנמכר יוסף, שכולם היו משמשים את אביהם, כל אחד ואחד יום אחד, ואותו יום של ראובן היה ועל כן ביקש שבאותו יום שהיה שימוש שלו לא יאבד יוסף, ולכן כתוב "וישב ראובן אל הבור והנה אין יוסף בבור ויקרע את בגדיו", והנה "אין יוסף" בדיוק, אפילו מת מיד "וישב אל אחיו ויאמר הילד איננו", ואפילו ראובן לא ידע מאותה מכירה של יוסף, והתמידוהו, ששיתפו בכך את השכינה עמהם, ולכן לא ידע ראובן מאותה מכירה של יוסף ולא התגלתה לו עד אותו זמן שנתגלה יוסף לאחיו.

ברגליהם⁴... אמרו: נהרים בינינו, שאין אחד ממונו מגיד הדבר ליעקב אבינו עד שיהיה ברשות כולנו. אמר להם יהודה: ראובן אינו כאן, ואין החרם מתקיים אלא בעשרה. מה עשו? שיתפו למקום עמהם והחרימו⁵.

בבראשית רבה⁶ מופיע על הפסוק "וימוזו זרועי ידיו", שבשעת מעשה אשת פוטיפר נפגמה **בריתו של יוסף**.

כידוע, ה**ברית** קרויה "יסוד". "יסוד" היא מידתו של ה**צדיק** ("וצדיק יסוד עולם" - משלי י', כה). יוסף נקרא **צדיק**, כפי שמופיע במדרש תנחומא⁷: "שני בני אדם נקראו **צדיקים** על שזנו את הבריות - נח ויוסף".

הרמח"ל⁸ מסביר, שמפגם זה נמשכים נשמותיהם של כל הקדושים אשר נהרגו ע"י גויים במשך הדורות:

ועתה אודיעך ענין הטיפות האלה. כי יוסף הוא עצמו סוד היסוד, ומעשיו בסוד תיקוני משיח בן יוסף היו. ובחטאו... נפגם היסוד... ואלה הוצרכו לבוא בעולם ולהנפסר למיתה בכמה גלויות. כדי לתקן מה שנפגם בצאתם הם לסי"א. והנה אלה העשר הם עשרה הרוגי מלכות. אף כל ההרוגים שהיו בכל הדורות, כולם הם מסוד זה. וסוד הענין כי בחינת משיח בן יוסף הוא שנפגם, והוא עצמו היה צריך למות בסוף הכל.

וכן מופיע בשבחי האר"י, שאמר לתלמידיו: "התפללו על משיח בן יוסף שלא ימות", וכן ממשיך ומסביר הרמח"ל (שם) את ענין ההריגה הזאת ואומר: "כי אין מיתת ההריגה בידי נכרים אלא תיקון למה שנמסר בידי הסי"א (בשעת הפגם של יוסף - א"ל) להעלות הקדושה ממנה". אך מוסיף הרמח"ל ואומר, שכל אותם יהודים שנרצחו ע"י גויים במשך הדורות הם רק ענפים לעומת השורשים העיקריים, שהם עשרת הרוגי מלכות⁹ המהווים את עיקר תיקון הפגם שנוצר בענין משיח בן יוסף, ומוסיף ואומר, שהעיקר מתוך עשרה אלו הוא ר' עקיבא, "שהוא היה בחינת משיח בן יוסף ממש" (שם), וכפי שהוא כותב בספרו "שבעים תיקונים" (בתיקון י"ד): "...ודא בעקיבא בן יוסף, יוסף ממש"¹⁰. כלומר: עיקר התיקון של משיח בן יוסף זה מותו של ר' עקיבא, שהוא נמשך מ"יוסף ממש" (ואף נקרא ר' עקיבא "**צדיק**", כפי שנקרא יוסף, כמובא באוצר המדרשים¹¹: "ואחריו הוציאו את ר' עקיבא בן יוסף הדורש כיתרי אותיות ומגלה פנים בתורה... ובכל סריקה וסריקה שהיו סורקים היה אומר ר' עקיבא: צדיק הוא ה', הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא. יצתה בת קול ואמרה: אשריך ר' עקיבא, שהיית **צדיק** וישר ויצתה נשמתך בצדיק וישר".

4 כבר ראינו גם עפ"י הזוהר שהם היו רק תשעה, וזה אומר שנשארו שני כספים מיותרים.

5 כפי שראינו בזה"ק ששיתפו השכינה עמהם.

6 וילנא, פרשה פ"ד ד"ה ויהי כיום.

7 פרשת נח סימן ה', עמוד ל"ב בהוצאת אשכול.

8 בספרו "קנאת ה' צבאות", עמוד ק"ג במהדורת ספריית.

9 וכידוע עפ"י "שער הגלגולים" שהם עיבור של השבטים שמכרו את יוסף. וכן מופיע בחזרת השי"ץ במוסף של יום הכיפורים (כמנהג האשכנזים): "כי בימי השר לא עלתה ארוכה, לעשרה הרוגי מלוכה. בלמדו ספר מפי משולי ערמת, והבין ודקדק בעת רשומת, ופתח באלה המשפטים ופתח מזימת וגונב איש ומכרו ונמצא בידו מות ימות גבה לב בגדולים וצוה למלאות פלטרו **נעלים** וקרא לעשרה חכמים גדולים... איה אבותיכם אשר אחיהם מכרוהו, לאורחת ישמעאלים סחרוהו, ובעד נעלים נתנהו... ואתם תשאו עוון אבותיכם...", וכן איתא בזוהר חדש במדרש איכה, מאמר ב' - עשרה הרוגי מלכות (צג ט"ב).

10 כידוע, גם שם אביו של ר' עקיבא היה יוסף.

11 עמוד תל"ט ד"ה ואחריו.

והנה, לפי מה שהזכרנו בתחילה, היו רק תשעה אחים במכירת יוסף, ואם כך נשאלת השאלה מדוע נהרגו עשרה הרוגי מלכות. והנה כתוב בליקוטי הש"ס¹²: "כי העשרה הרוגי מלכות היה כפרה בשביל עשרת השבטים שמכרוהו ליוסף, ור' עקיבא בן יוסף היה לכפר על השכינה אשר שיתפו עמהם אחי יוסף שעשו החרם ביניהם כנודע"¹³. וכן כותב מהר"י ב"שער הגילגולים", שבר' עקיבא התעברה שכינה. ובנוסף לכך ע"פ הפסוק הראשון בהפטרה של פרשת וישב: "על שלושה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים" (עמוס ב', ו), ברור גם למה נאמר במדרש שהבאנו לעיל, שקנו האחים **מנעלים**, וכן ברורים דברי התפילה בחזרת הש"ץ של מוסף יום כיפור, שהקיסר צוה "למלאות פלטרו **מנעלים**"¹⁴ לפני שהוא הזמין את עשרת הרוגי מלכות, כי רצה להראות להם בעבור מה מכרו את יוסף, כלומר: בעבור מנעלים בלבד.

ועל פי כל דברינו נבין מהו עניין תיקון הגלות שעושה משיח בן יוסף. לכאורה מותו של ר' עקיבא הוא במקום מוות של השכינה, שהוא העניין של "שכינה בגלות" שהיא מושפלת ארצה (גלות = שכינתא בעפרא). ודווקא מותו של ר' עקיבא מסמל את זה. ר' עקיבא, שהיה "דורש כתרי אותיות", ושרי' צדוק הכהן מלובלין קורא לו **יסוד תורה שבע"פ**¹⁴, ולכן הקמת השכינה מעפרה נעשית דווקא ע"י לימוד תורה שבע"פ¹⁵.

וע"פ זה יבוארו דברי הגמרא במסכת ברכות דף ח ע"א: "מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה אלא ארבע אמות של הלכה". כי זהו בדיוק תיקונה של השכינה - להחיות ולפתח את תורה שבע"פ. וזהו אותו תיקון של משיח בן יוסף. במכתב מרבינו הרמח"ל לרבו הר"י באסאן¹⁶

¹² על מסכת ברכות דף יב ע"ב.

¹³ "הנה במדרש איכה מזהר, סוד עשרה הרוגי מלכות הנראה משם בפירוש היות עשרה שבטים בני יעקב הנעשים במכירת יוסף... והנה מצינו היפך זה בתיקונים, כי חס ושלוש, ללאו אינון בני יעקב, אלא הם עשרה טיפות דזרע דיוסף... והנה כל מי שהוא יהודי מאמין בהשי"ת יודע כי כל דברי רבותנו הקדושים כולם הם דברי אלוהים חיים, ובפרט בעניין זה כי הוא מקובל בכל ספרי חכמי ישראל. ולכן אומר, כי כפי מה שנדקדק מלשון שמדרש איכה נפרש ונאמר כי הן אמת ששני הפירושים אמיתיים. אמנם דע כי מקובל בידנו ונוזכר בזהר ובתיקונים כי יש עיבור וגלגול. ופירוש זה יהיה, כי כאשר יולד איש אחד, ותבוא הנשמה הישנה בקרבו, יקרא לגלגול, אמנם כאשר בחיי האדם יכנס בו רוע תוספת נשמה אחרת, אז יקרא עיבור... והנה אלו עשרה הם היו עשרה טיפות דיוסף, והם הם עשרה הרוגי מלכות, שנכנסו אלו ה' טיפין דנשמות יוסף, בעשרה גופין אלו ביום שנולדו, ואלו הם עיקרים באלו... ואמנם, להיות כי סמא"ל היה מקטרג שמונה מאות שנים של חטא מכירת יוסף כנוצר במדרש איכה, ולא עלתה בידו, וכאשר נתלבשו עשרה טיפין דיוסף ב' גופין אלו, עלה לבקש דין על עשרת השבטים, באומרו, הנה בא עת פקודת עונש עשרה דיוסף... לכן, באותו העת שבא זמן פקודתם, אז צעק סמא"ל וטבע דין, ואז יצאו י' נשמות השבטים... ונתלבשו באלו עשרה זקנים..." (ספר הגילגולים, פרק ס"א).

¹⁴ רסיסי לילה סימן מו ד"ה וענין יבא.

¹⁵ על הקשר המיוחד בין התורה לשכינה ניתן ללמוד ממכתב שכתב הרמח"ל לרבו הר"י באסאן בשעת הגזירה לשרוף את כל ספרי לימוד התורה (מופיע בספר "ירימם משה" עמ' רט"ו מכתב ס'): "ואל אשר שאלני על ענין גזירת הספרים אשר במדינת הכומר... וסוד הדבר הוא ממש ענין הפרה האדומה, שהשכינה מוסרת עצמה לשריפת הדין החזק להציל את ישראל, והיא הניתנת לטהרת טמאים שאין להם טהרה אלא היא. אם הנטמאים בטומאה היותר תקיפה, דהיינו טומאת מת, שלכן אין להם תיקון אלא זה. והיא עצמה הטומאה של הגלות בסוד 'הושיבני במחשכים כמתי עולם' (יש לציין שפס' זה נדרש בגמ' על התלמוד הבבלי - א"ל) ועי"כ 'היא העולה על מוקדה כל הלילה' כו'. אבל צריך שיהיה התעוררות לזה למטה, ולכן בזמן שהיה בו"מ קיים היתה אפר הפרה. וכיוון שחרב הבית ואין פרה, הוצרכה התורה עצמה בעוה"ר לימסר כך לשריפה בעבור ישראל (בדומה לדברי השכינה בקינתו של האלשיך הקדוש: "ויתעבר ה' בי למענכם וישלחני אלהים לפניכם" - א"ל)... אבל בהתגבר הקטרוגים ח"ו צריך תיקון אחר. והאמת כי הגדר לזה הוא שיהיה ישראל ממיתים עצמם על ד"ת, ולכן נאמר 'זאת התורה אדם כי ימות בהאל...' והאמת, כי במקומות אלה היו קטרוגי התורה יותר כי יותר לא המיתו עצמם והלכו אחרי הנאות העולם..."

¹⁶ מובא בספר "ירימם משה" עמוד קמ"ט מכתב ל'.

נאמר: "כתוב 'אשרי הגבר אשר תיסרנו י-ה ומתורתך תלמדנו', כי הפסוק הזה נאמר על משיח בן יוסף". ומכאן רואים, שהרמח"ל מקשר את משיח בן יוסף לעניין התורה. וכן מובן עניינו של מזמור ע"ט בתהילים, הנאמר בתיקון חצות: "מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך שמו את ירושלא לעיים: נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידך לחיתו ארץ...". מזמור זה מובא דווקא בתיקון רחל¹⁷, ובסידורים כתוב שיש לכוון בו לבכות על הריגת הצדיקים שבכל דור שמתו ע"י גוים ועל עשרת הרוגי מלכות. על פי דברינו גם ברורה הסמיכות של "שמו את ירושלים לעיים" ל - "נתנו את נבלת עבדיך... בשר חסידך לחיתו ארץ...". כלומר: כשיש גלות וחורבן אז יש גם הרג של הצדיקים ע"י הגוים (דווקא "חסידך"), שזה תחילת התיקון לחורבן. ולכן מזמור זה של בכי על רציחת הצדיקים מופיע דווקא בתיקון חצות, תפילה שעניינה הוא בכי על השכינה שבגלות להקימה מעפרה, ודווקא בתיקון רחל, שהיא אמו של יוסף (וכידוע עיקר הבכי על גלות השכינה בתיקון חצות, הוא דווקא בתיקון רחל).

עניין זה ניתן להמשיכו גם לפרשת ויגש, שם מופיע (בראשית מ"ו, טו): "אלה בני לאה אשר ילדה ליעקב בפדן ארם ואת דינה בתו, כל נפש בניו ובנותיו שלושים ושלושי", ורש"י על אתר כותב: "ובפרטן אי אתה מוצא אלא שלושים ושתים, אלא זו יוכבד שנולדה בין החומות...". כידוע, העבירות והחטאים של אדם הם היוצרים את ירידת השכינה לעפר ואת הגלות ע"י יצירת חומה (מסך מבדיל) בין ישראל לאביהם שבשמים. ולכן יוכבד, שבה טמון שורש הגאולה (הוא משה רבינו), נולדה בין החומות. ובנה הנמשך ממנה הוא אשר יצטרך להילחם בחומות האלה ולגאול את ישראל. עוד נאמר על יוכבד, שהיא אמו¹⁸ של מרע"ה שגאל את ישראל, בספר "זוהר הרקיע"¹⁹: "יוכבד היא גילגול חוה", שכידוע חוה היא "אם כל חי". וכן מופיע: "יוכבד ומרים סוד לאה ורחל היו" (ליקוטי תורה שמות דף נד ע"ב). וגם רחל היא אמו של יוסף, ודווקא היא זו ש"מבכה על בניה" בעקבות יציאתם לגלות. ולכן עיקר הבכי על גלות השכינה בתיקון חצות הוא דווקא בחלק הנקרא "תיקון רחל". ומכאן חוזרים הדברים אל ר' עקיבא, אשר כאזכור שם אשתו היה רחל, והיא זו ששלחה אותו ללמוד, ובזכותה נעשה ר' עקיבא "יסוד תורה שבש"פ", וכפי שאמר הוא עצמו: "שלי ושלכם שלה הוא" (נדרים נ ע"א).

והנה, קשר זה של רחל נמשך גם בין יעקב ור' עקיבא, כפי שמצינו בליקוטי הש"ס (עמוד י"ב): "אשריך רבי עקיבא שיצאה נשמתך באחד, פירוש: שאותיות עקיבא הם אותיות יעקב-א. והנה יעקב חטא ששלח את יוסף צדיק יסוד עולם בלא לוי... וחזר ונתגלגל ברבי עקיבא".

עפ"י זה נבין את הקשר בין יעקב, יוסף ועקיבא בן יוסף. אמרנו כבר, שעניינו של יוסף הוא מידת היסוד שהיא שמירת הברית. על יעקב אבינו כותב הרמח"ל בפירושו על פרשת וארא²⁰:

"וגם הקמתי את בריתי אתם", האבות הם הם שתיקנו פגם של אדה"ר. שאדה"ר, אמרו חז"ל, כושך בעורלתו היה, וגרם ליסוד שתשתעבד תהת הס"א. וזהו שנתן טקום לאומות העולם בעולם, עד שבאו האבות והם תיקוהו, והקימו עדת ישראל בעולם. ויעקב היה עיקרי בתיקון הזה. וזהו שאמרו "זוכרתי את בריתי יעקב" בראשונה, ואח"כ "את בריתי יצחק" וכו'...

¹⁷ כידוע, תיקון חצות מחולק לשני חלקים: תיקון רחל ותיקון לאה.

¹⁸ אוצרות רמח"ל פרשת ויגש דף ל': "יוכבד כבר נתפרש שהיא באמא"; אוצרות רמח"ל פרשת וארא דף מ"א: "שאינ גאולה אלא בהארת אמא"; הקדמת הזוהר דף ב ע"א: "בבחינת אמא אוזפת מאנהא לברתא".

¹⁹ פרשת שמות דף נז ע"ב.

²⁰ מופיע באוצרות רמח"ל, עמוד ל"ט בהוצאת ספרייתי.

אך, להבדיל מיוסף, הרי מדתו של יעקב היא תפארת. הרמ"ק הקדוש בספרו "תומר דבורה" בפרק הששי כותב: "אין ספק שמדת התפארת היא העסק בתורה", ומפה נראה הקשר הברור לרבי עקיבא, שהוא יסוד תושבע"פ, שהיא היא ההתעסקות בתורה ודרישתה.

ומכאן נבין, שהקמתו של עם ישראל היא מיעקב וקיומו בעקיבא (אותיות יעקב-א), כפי שמקובלנו שאם תהיה שניה אחת ללא תורה בעולם העולם יחרב, וכל זה ברור מהיותם של ישראל בסוד יעקב שהוא "העסק בתורה".

עפ"י הדברים שאמרנו עד כאן, מובנת פנימיות מאמרו של הרמח"ל בספרו "דרך עץ חיים"²¹: "והנה תראה שחורבן בית קדשנו ותפארתנו ושגלינו מארצנו היה בעוון ביטול תורה. כמו שמבואר בתורתנו הקדושה 'ואמרו כל הגויים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת... ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלוהי אבותם'. וברית האמור שם הינו תורה... נמצא כל הכעס שכעס הקב"ה על עמו ישראל הוא בשביל התורה... לכן הקדוש ברוך הוא, שהוא הפועל כל הפעולות, יודע שעסק התורה הוא ראש לכל התיקונים". אם כן, מצינו שעניינו של יעקב היא ברית התורה (תפארת) ועניינו של יוסף הוא שמירת הברית (יסוד). ובין יעקב ויוסף קיים קשר הדוק, כפי שמצינו כבר אצל הרמח"ל בפירושו על פרשת וארא (שהבאנו לעיל), וכן בתורה, כגון בבראשית ל"ז, ב-ג: "אלה תולדות יעקב... וישראל אהב את יוסף", וכן בברכת השבטים בפרשת ויחי, ששונה ברכתו של יוסף משל שאר האחים בכך שאביו מוזכר לכל אורכה, בעוד שאצל שאר אחיו אביו כמעט אינו מוזכר: "בן פורת יוסף בן פורת עלי עין... ויפוזו זרועי ידיו מידי אביר יעקב משם רועה אבן ישראל מאל אביך ויעזרך ואת שדי ויברכך... ברכות אביך גברו... ולקדקד נזיר אחיו".

עפ"י כל הנ"ל ברור למה דווקא ר' עקיבא הוא זה שהיה "בחינת משיח בן יוסף ממש", וזאת, מאחר והוא מסמל את שתי הבריתות, בהיותו עיקר תיקון הברית של פגמו של יוסף ובהיותו יסוד תושבע"פ שזו היא ברית התורה, ואלו הם שני התיקונים העיקריים של תקופת משיח בן יוסף.

---

²¹ מובא בספר הדרכים עמוד ר-רא.